

ddr. Aleš
Iglič

O Balkanu in koreninah sodobne

Odziv dr. Ivana Klemenčiča na moj sestavek o zgodovini Balkana in Srednje Evrope kaže, da se je strokovna pot dr. Klemenčiča začela v prejšnjem režimu, ko se je na področju humanističnih ved dušil odkriti diskurz. Znanstvenikom takrat na področju humanističnih ved za ohranitev ali pridobitev delovnih mest na inštitutih ni bilo nujno potrebno objavljati v tujih revijah in se tako izpostavljati mednarodni kritiki. Od tod verjetno izhaja tudi mnenje dr. Klemenčiča, da se *»nima smisla spuščati v vsemogoče trditve in zgodovinske ekskurze«*. Neutemeljeno in brez vsakršnega dokaza podprto pisanje o *»komunistični kon-*

tinuiteti«, *»agitaciji«*, *»podpori partijski kontinuiteti«*, *»sindromu slovenskega hlapčevstva«* in podobno ter podeljevanje atributov, kot so *»enostransko, tendenciozno, neobjektivno, zavajajoče«* ter *»protizahodno«* in *»protislovensko«* pisanje, ne more odtehati resne razprave, odsotnosti argumentov in nepoznavanja zgodovine Balkana. Tipično se je tudi v prejšnjem režimu pripisovalo avtorjem misli, ki jih niso nikoli zapisali. Moj namen seveda še zdaleč ni bil preprečevanje debate glede odnosa Slovencev in Balkana, za kar tudi nimam ustreznih vzvodov moči, ali idealiziranje stanja v Kraljevini SHS in Kraljevini Jugoslaviji. Nedvomno pa je med obema svetovna vojna na Slovenskem prvič v celoti uvedena slovenščina v srednjem šolstvu, ustanovljena je bila prva popolna univerza s slovenskim učnim jezikom (katere ustanovitev pred l. 1918 ni uspela), napis ulic in krajev pa so postali v celoti slovenski. Močno se je okreplil tudi razred gospodarstvenikov. Po 2. svetovni vojni so našim vodilnim gospodarstvenikom odvzeli premoženje in položaje ali pa tudi življenje, kar je dolgoročno povzročilo zaostajanje v slovenskem razvoju.

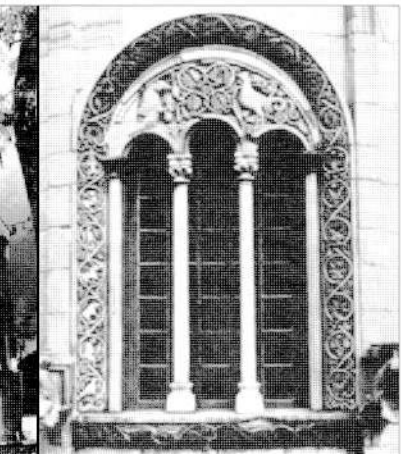

Slika 1: Romanska cerkev Matere božje v samostanu Studenica iz leta 1196 je zgrajena v originalno srbskem raškem stilu, ki je nastal z mešanjem romanskega in bizantinskega vpliva. Desna slika prikazuje prefinjeno izdelano okno središčne cerkvene apside. Slika 2: Romanska cerkev Svete trojice v samostanu Sopočani iz leta 1268 (na UNESCO-vem seznamu svetovne kulturne dediščine).

tinuiteti», *»agitaciji«*, *»podpori partijski kontinuiteti«*, *»sindromu slovenskega hlapčevstva«* in podobno ter podeljevanje atributov, kot so *»enostransko, tendenciozno, neobjektivno, zavajajoče«* ter *»protizahodno«* in *»protislovensko«* pisanje, ne more odtehati resne razprave, odsotnosti argumentov in nepoznavanja zgodovine Balkana.

Tipično se je tudi v prejšnjem režimu pripisovalo avtorjem misli, ki jih niso nikoli zapisali. Moj namen seveda še zdaleč ni bil preprečevanje debate glede odnosa Slovencev in Balkana, za kar tudi nimam ustreznih vzvodov moči, ali idealiziranje stanja v Kraljevini SHS in Kraljevini Jugoslaviji. Nedvomno pa je med obema svetovna vojna na Slovenskem prvič v celoti uvedena slovenščina v srednjem šolstvu, ustanovljena je bila prva popolna univerza s slovenskim učnim jezikom (katere ustanovitev pred l. 1918 ni uspela), napis ulic in krajev pa so postali v celoti slovenski. Močno se je okreplil tudi razred gospodarstvenikov. Po 2. svetovni vojni so našim vodilnim gospodarstvenikom odvzeli premoženje in položaje ali pa tudi življenje, kar je dolgoročno povzročilo zaostajanje v slovenskem razvoju.

O odnosu Slovenije do Balkana ter o slovenski osamosvojitvi so vsekakor potrebne nadaljnje poglobljene študije. Še posebno v prihodnosti, ko bodo dostopni vsi arhivi v Italiji, Vati-

je, nikoli ni bila izvedena.

Glede identifikacije nekaterih balkanskih narodov kot sovražnih (in to kot celote), verjamem, da pri dr. Klemenčiču osebno sama identifikacija sovražnih narodov na Balkanu ne bo pripeljala do sovražnih dejanj. Lahko pa se to zgodi pri drugih, ki berejo njegove sestavke. Tudi Srbska akademija znanosti in umetnosti ni neposredno vodila vojakov, vendar je s svojim pisanjem pripomogla k razvnananju nacionalističnih strasti v Srbiji.

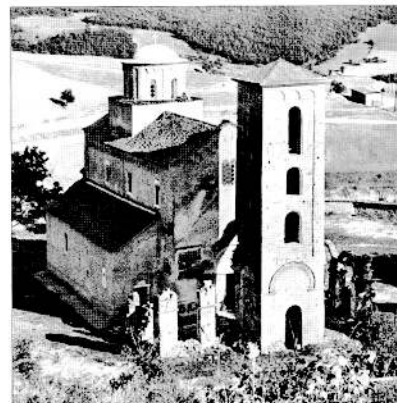
V nadaljevanju sem bom omejil samo na nekaj trditvev pisanja dr. Klemenčiča, ki so v nasprotju z zgodovinskimi dejstvi. Dr. Klemenčič trdi, da je *»izrecno pisal o Zahodnem Balkanu«*. Menim, da to ni tako, vsaj glede njegovih bistvenih zaključkov, na katere se je nanašal moj sestavek (npr. o Balkanu kot območju umazanije in zaostalosti). Dr. Klemenčič je namreč v *Delu* med drugim pisal o *»balkanskih državah in Rusiji«* ter posledično o *»postopni evropeizaciji, ki naj velja za celotno območje Balkana«*, torej tudi za Grčijo, Bolgarijo in ostale.

V aprilski številki *Ampaka* sem zapisal, da sodobna evropska civilizacija *»temelji na dosežkih stare Grčije na področjih filozofije, znanosti, umetnosti in politične organiziranosti (demokracija). Med drugim se je tudi evropska krščanska teologija formirala v okviru tradicij starogrške, helenistične in gr-*

ško-rimske filozofije. Na Balkan in širše na južno Evropo (Italija) lahko torej gledamo kot na zibelko evropske civilizacije«. Dr. Klemenčič je k temu dodal *»judovsko-krščansko tradicijo«*, s čimer se seveda strinjam, saj sam pod tem razumem predvsem krščansko teologijo, ki pa zopet sloni na novoplatonistični interpretaciji krščanstva Avgušтина iz Hipona (354–411) in aristotelski logiki Tomaža Akvinskega ter sklepih različnih cerkvenih zborov (koncilov). Med drugim tudi tistega, ki ga je leta 325 v Nikeji sklical rimski cesar in pontifex maximus Konstantin Veliki in na katerem je bila velika večina škofov iz vzhodnega dela cesarstva. Konstantin je izbral Bizanc (Konstantinopel) za glavno mesto rimskega cesarstva, je pa tudi soavtor Milanskega tolerančnega edikta, ki med drugim razglša, da *»ima vsak pravico do lastnih misli in hotenj, s tem pa do lastne izbire duhovnosti«*.

Omenimo še, da so tudi temelji evropske znanosti skoraj v celoti starogrški. V zadnjem času se je izkazalo, da so stari Grki poznali celo osnove infinitezimalnega računa. *Codex Justiniani* (529) bizantinskega cesarja Justinijana I. iz 6. stoletja pa je osnova srednjeveškega in novoveškega evropskega pravo-znanstva (z izjemo anglosaškega).

Bizantinski imperij (*Imperium Romanum*) je precej časa obsegal tudi velike dele Italije in Dalmacijo, kar je bil tudi

glavni vzrok za kontinuiteto antičnih mest na tem območju, ki je segala v srednji vek in tako kasneje omogočila tudi renesanso in razvoj znanosti in umetnosti v novem veku. Brez ohranitve antične tradicije v bizantinskem delu rimskega cesarstva in v njegovih antičnih mestih (med drugim v Italiji) ter ohranitve krščanstva in nekaterih antičnih znanj v odročni Irski, evropski barbarski germanski in slovanski narodi nikoli ne bi dosegli kasnejšega razcveta v novem veku. Prav bizantinski učenjaki in filozofi so namreč v 15. stoletju in že prej (posredno tudi preko Arabcev) vplivali na oživljanje antične grške filozofije v Italiji in v zahodni Evropi.

Eno izmed mest z neprekinjeno tradicijo od antičnih časov naprej je bil

evropske civilizacije

tudi Dubrovnik v območju srbske naselitve Dalmacije. Kot naslednik antičnega Epidavruma je bil močan center renesančne kulture na Balkanu. Tudi Oglej, od koder so prihajali misijonarji na slovensko ozemlje, je bil v začetku bizantinsko mesto. Za pokristjanjenje in kulturni razvoj srednjeevropskih in balkanskih Slovanov sta bila zelo pomembna tudi bizantinska misijonarja Ciril in Metod iz Soluna. Drugi, za Slovence (Karantance) zelo pomemben misijonarski center pa je bil Salzburg. Tako je prvega karantanskega pokra-

zbirke *Loeb Classical Library* do sedaj ponovno izdala in prevedla kar nekaj bizantinskih knjig.

Romanika je na Slovenskem v glavnem obsegala čas od sredine 12. do 13. stoletja (Zadnikar, 1959). Po mnenju dr. Klemenčiča pa je bila odsotna v bizantinskem svetu. Pa vendar lahko navedemo celo vrsto srbskih arhitekturnih spomenikov iz 12.-14. stoletja, ki predstavljajo odlične primerke romanske arhitekture z bizantinskimi primesmi. Naj navedem samo cerkve v samostanih Studenici, Sopočanih in Dečanih, ki so vse na UNESCO-vem seznamu svetovne kulturne dediščine. Kvalitetno primerljivo romansko arhitekturo iz tega obdobja na Slovenskem ne moremo najti niti v obalnih romanskih mestih (glejte še Zadnikar, 1959). V obdobju gotike na Slovenskem, je v Srbiji prevladala izvirna srbsko-bizantinska šola, v okviru katere je nastala cela vrsta odličnih umetnostnih stvaritev. Zaradi propada balkanski držav v 15. stoletju je bila v Srbiji bizantinska umetnostna tradicija živa vse do konca 17. stoletja. Na splošno pa so se begunci (trgovci, plemiči, filozofi, umetniki, vojaki in kmetje) iz propadlih bizantinskih držav na Balkanu naselili v sosednjih državah, v italijanskih mestih pa osnovali svoje kolonije, ki so pripomogle k razvoju renesanse v Italiji. Tako je bilo leta 1479 v Benetkah okoli 4500 bizantinskih Grkov, med njimi tudi Ana Notaras Palaiologina, po materi iz cesarske rodbine Palaiologos in hčerka bizantinskega velikega vojvode ter branilca Konstantinopla Lukasa Notarasa. Mnogi prebegli plemiči iz balkanskih držav so prešli visoke plemiške naslove tudi v Italiji in zahodni Evropi, kot na primer soprog Anine nečakinje Eudokie Kantakuzene (vladajoče rodbine bizantinskega sveta Kantakuzene, Palaiologos, Branković, Asen in Komnenos so bile sorodstveno zelo povezane) Matej Spandounes, ki je postal grof Svetega rimskega cesarstva. Kot že rečeno, je bila velika zasluga Grkov v Benetkah in drugih italijanskih mestih 15. stoletja širjenje starogrške in bizantinske znanosti, filozofije in literature (Nicol, 1994). Ravno zato je v Firencah v 15. stoletju učenje stare grščine postalo zelo razširjeno (Nicol, 1994). Tudi na Slovenskem bi lahko našli kar nekaj pomembnih mož, ki so bili potomci prebeglih Srbov, med njimi profesorja nemsčine na dunajski univerzi Žigo Popoviča (1705-1774), ki je napisal slovnico nemskega jezika.

O popolni odsotnosti baroka pri Srbih bi le težko govorili, pa četudi odmlismo srbske prebivalce Vojne krajine in drugih krajev Habsburške države, katerih predniki so se tam naselili že med prvimi valovi srbskih selitev. Po veliki selitvi Srbov leta 1690 se namreč začne tudi v srbski umetnosti postopoma uveljavljati barok in opuščati bizantinska tradicija, ki pa se seveda ne

more primerjati s sočasnimi dosežki baročne umetnosti na Slovenskem, ki predstavlja zlati vek slovenske umetnosti (Zadnikar, 1959).

V zvezi s turško nevarnostjo bi bilo mogoče dobro, če bi se vprašali, kakšnih narodnosti in vere so bili vojaki in oficirji v Vojni krajini, ki so sestavljali posadke v Karlovcu, Sisku in Bihaću in okolici. Med janičarji, ki so ropali po slovenskem ozemlju, pa so bili tudi tisti slovenskega izvora. Ali so potem Slovenci napadali sami sebe? Klemenčič očitno ne zmore ali pa noče pokazati

na pravi primarni vzrok vseh preteklih in sedanjih balkanskih problemov, morij in vojn, to je dokončna turška okupacija Balkana v 15. stoletju, ki je povzročila razselitev prej dokaj kompaktno naseljenih narodov, uničenje njihovih držav ter tudi njihovo delno spreobrnitev v muslimansko vero.

Tudi problema Kosova in Metohije bi se moral dr. Klemenčič lotiti pri njegovem začetku, to je v času pred in med invazijo Turkov, ko je bila velika večina prebivalcev Kosova in Metohije slovansko-srbska (Voje, 2005), albanski prebivalci ozemlja sedanje države Albanije (kmetje, meščani in fevdalci) pa v celoti pravoslavni ali katoliški kristjani. O albanskem nasilju nad Srbi v obdobju od 17. do 19. stoletja obstajajo številni zapisi v starih rokopisih iz samostanov v Dečanih, Gračanici, pečki patriarhiji in drugih kosovskih samostanih. Po celotnem Kosovu, Metohiji in drugod je ogromno starih in novih razvalin srednjeveških pravoslavnih cerkva in zapuščenih pravoslavnih pokopališč. Pred 2. svetovno vojno Atanasije Urošević tako samo na območju gornje Morave našteva 66 podrtih cerkva. Prvi val albanske kolonizacije seže v obdobje med leti 1690 in 1738, naslednji v čas avstrijsko-turške vojne med 1788-1791, nato pa še v čas srbskih vstaj v letih 1804 in 1815. Srbski znanstvenik Jovan Cvijić (1865-1927) takole opisuje albanski način kolonizacije: »Najprej so

Slika 3: Relief Katarine (Kantakuzine) Branković, poknežene grofice Celjske in hčerke srbskega despota Jurija Brankovića, ki se je leta 1433 poročila z Ulrikom II. Celjskim (Grdina, 1994). Celjski grofje so vzdrževali edini renesančni dvor na današnjem slovenskem ozemlju.
Slika 4: Romanska cerkev Kristusovega vnebohoda v samostanu Dečani iz leta 1335 v raškem stilu (na UNESCO-vem seznamu svetovne kulturne dediščine).

jinskega škofa Modesta poslal med Karantance irski menih, to je solnograški škof Virgilij. Irski misijonarji so tudi v drugih delih zahodne Evrope ogromno prispevali k ohranjanju evropske civilizacije v zgodnjem srednjem veku. Naši severni germanski sosedje Bavarci pa niso bili bistveno prej pokristjanjeni kot naši predniki, kar je razvidno tudi iz rokopisa *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (O pokristjanjenju Bavarcev in Karantancev).

Glede obdobja karoliške renesanse je nedvomno, da je bilo sočasno bizantinsko okolje na precej višjem civilizacijskem nivoju kot karoliška država, saj je med drugim predstavljalo kontinuiteto z antičnim grško-rimskim svetom. Še mnogo kasneje v 12. stoletju so križarji iz zahodnega dela Evrope strmeli nad civilizacijsko ravnijo in kulturo bizantinskega sveta, ki je daleč presejala njihovo v zahodni Evropi (Enciklopedija Slovenije). Prav zato so na začetku 13. stoletja križarji ropali in zavzeli Konstantinopol, kar je dolgoročno usodno omajalo moč bizantinskega cesarstva in omogočilo kasnejši prodor Turkov na Balkan v 15. stoletju. Spisi filozofov, teologov, zgodovinarjev in književnikov iz bizantinskega sveta v ZDA ter v Evropi še danes v širših krogih res niso najbolj poznani. Vendar se tudi to počasi izboljšuje. Tako je ameriška univerza Harvard okviru

ddr. Aleš
Iglič

O Balkanu in koreninah sodobne evropske civilizacije

Slika 5: Narodno ozemlje Slovencev (po nemško imenovani tudi Wenden) na etnografski karti Austro-Ogrske iz leta 1856 (K. Czoernig: Ethnographische Karte der österreichischen Monarchie), iz kartografske zbirke NUK. Zemljevid je (bil) razstavljen tudi v poslopiju Evropskega parlamenta v Strasbourgu.

prišle albanske čete ter odpeljale nekatere otroke in odrasle; prebivalstvo se je zato nehalo ukvarjati z živinorejo in tudi nehalo obdelovati od vasi oddaljene njive, ker si ni upalo. Vsi odrasli moški so odšli v pečalbo in mnogi ostali v kraju zasluzka. V tako oslABLjenih in zastrašenih vaseh so se najprej naselile dve do tri albanske družine. Ti Albanci so ohranjali tesne stike s sorodniki v matici in s celim plemenom, ki jim je po potrebi pomagalo. Tako so Albanci postopoma pregnali slovenske kmete iz vasi.»

Vsekakor brez turškega uničenja Bizantinskega cesarstva in balkanskih držav ne bilo selitve Srbov v Vojno krajino, Slavonijo in Vojvodino in ne selitve Albancev na Kosovo in Metohijo, v zahodno Makedonijo ter v Italijo (mimogrede, pokojni italijanski predsednik vlade Bettino Craxi je bil potomec teh Albancev), ne bi bilo balkanski osvobodilnih vojn v 19. stoletju, balkanski vojn pred 1. svetovno vojno in po letu 1990, albanskega nasilja nad Srbi od 17. do 19. stoletja, nasilja Srbov nad Albanci v 20. in 21. stoletju (in obratno), grško-turške vojne, množične selitve Grkov iz Male Azije po 1. svetovni vojni in še bi lahko naštevali.

Koroško pa smo Slovenci izgubili že leta 1920 in ne leta 1945, v največji meri zaradi neustreznega ukrepanja slovenskih politikov v času po 1. svetovni vojni in le v manjši meri zaradi nesimpatij do srbske države (za katero se je med drugim borilo kar nekaj slovenskih prostovoljcev na solunski fronti skupaj z zahodnimi zavezniki). Če ne bi bilo generala Maistra, bi zaradi neustreznega ravnanja takratnih slovenskih politikov izgubili tudi Maribor z okolico. Glede avstrijskih koro-

ških Slovencev pa: leta 1910 je samo na območju koroške plebiscitarne cone A živel še 51.000 prebivalcev s slovenskim občevelnim jezikom, danes pa je na celotnem avstrijskem Koroškem glede na zadnje štetje takih prebivalcev samo še okoli 10.000. Kako to, da se kaj podobnega ne dogaja tudi avstrijski manjšini v Južni Tirolski?

Nikjer nisem zapisal, da je Slovenija geografsko del Balkanskega polotoka. Glede na rezultate Bezlajevih študij in študije nekaterih ameriških zgodovinarjev se tudi nagibam k mnenju, da ima slovenski jezik severnoslovenske in zahodnoslovenske korenine z južnoslovenskimi primesmi (Bezljaj, 1967). Toda o tem več kdaj drugič. Glede Trubarja in nekaterih drugih slovenskih reformatorjev pa je splošno znano, da so poskušali širiti luteransko vero in verske knjige v domačem jeziku tudi med nam sosednjimi južnimi Slovani. Ker so se po Bezlajevem mnenju mnogi kajkavski in čakavski Hrvati v Trubarjevem času še imenovali Slovenci ali Slovinci, ni popolnoma jasno, če Trubar pod izrazom »lubi Slouenzi« ni imel v mislih tudi današnjih kajkavskih in čakavskih Hrvatov (Bezljaj, 1967). Slovenci smo uveljavili svoje današnje nacionalno ime na celotnem etničnem ozemlju šele po letu 1848. Pred tem so se ves čas od naselitve naprej imenovali Slovenje le prekmurski in beneški Slovenci, torej Slovenci na vzhodnem in zahodnem robu slovenskega etničnega prostora (Bezljaj, 1967). Ostali Slovenci pa so privzemali razna državna in pokrajinska imena kot na primer Karantanci ali Kranjci. Zadnje je zapisano tudi v znanem Trubarjevem portretu, kjer se Trubar imenuje Kranjec (Carniolanus).

Glede Znanstvenega društva za humanistične vede in Akademije znanosti in umetnosti (AZU). Pred 1. svetovno vojno smo bili Slovenci zelo daleč tudi od AZU, saj nam niso dovolili ustanoviti niti svoje univerze. Ob omembi Slovenske filharmonije (1908–1912) pa se človek nehote sprašuje, zakaj po letu 1912 ni več obstajala. Obstajala pa je Philharmonische Gesellschaft (1794–1919), ki je po letu 1860 delovala v duhu izrazitega nemškega nacionalizma. Za razliko od Ljubljanske filharmonične akademije (1791–1767), ki ni bila nacionalno usmerjena. Naslednica Filharmonične družbe pri Glasbeni matici (1919–1935), to je Ljubljanska filharmonija (1935–1941), bi se ob načrtovani ustanovitvi banovine Slovenije preimenovala v Slovensko filharmonijo, AZU pa v SAZU. Nekaj podobnega se je potem zgodilo šele po 2. svetovni vojni.

Klemenčič brez vsakih argumentov piše o pripravah na ustanovitev banovine Slovenije kot »iluziji za naivne«. Predhodno ustanovljena banovina Hrvaška s sedežem v Zagrebu (ki je geografsko ločila Slovence od preostalega dela kraljevine) je dobila zelo velike pristojnosti in precej obeležij državnosti, ki niso bili nikakršna iluzija. Zopet se kaže Klemenčičevo pomanjkljivo poznavanje kulturnega in političnega delovanja slovenskega meščanstva in izobraženstva iz časa Habsburške države, Kraljevine SHS in Kraljevine Jugoslavije. Zadnje je v veliki meri posledica neobjektivnih in pomanjkljivih informacij o slovenski politiki pred 2. svetovno vojno v šolstvu druge Jugoslavije, katerega uslug je bil deležen tudi dr. Klemenčič. Glede problema neustanovljene banovine Slovenije dr. Klemenčiču zato priporočam, da med drugim prebere ustrezne originalne spise krščanskega socialista, kraljevega ministra in univerzitetnega profesorja dr. Andreja Gosarja. Slovenska zgodovina se pač ni začela leta 1941 ali 1945, pa tudi ne leta 1918 ali 1991. ■

Literatura:

1. Grdina I.: Celje Princes in Europe, FIT-MEDIA, Celje, 1994.
2. Bezljaj F.: Eseji o slovenskem jeziku, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1967.
3. Nicol D. M.: The Byzantine lady: ten portraits 1250–1500, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
4. Voje I.: Slovenica Balcanica, Slovenska matica, Ljubljana, 2005.
5. Voje I.: Nemirni Balkan – zgodovinski pregled od 6. do 18. stoletja, DZS, Ljubljana, 1994.
6. Zadnikar M.: Umetnostnogeografski položaj romanske arhitekture na Slovenskem,
7. Kronika – časopis za slovensko krajevno zgodovino, VII, str. 21–30, 1959.